

Ewa Pałka

**DETERMINANTY POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI
GOSPODARSTW ROLNYCH
W WOJEWÓDZTWIE ŚWIĘTOKRZYSKIM**

***THE DETERMINANTS
OF NON-AGRICULTURAL ACTIVITY IN RURAL AREAS
OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP***

Streszczenie

W końcu lat 80. rozpoczęły się w Polsce procesy przemian ekonomicznych. Wprowadzone zostały prawa gospodarki rynkowej, które wywołały szczególne trudności w działalności rolniczej. W tym czasie polskie rolnictwo było jednym z sektorów gospodarki narodowej, w którym najbardziej ujawniły się różnorodne problemy.

Artykuł ocenia możliwości rozwoju alternatywnych funkcji na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Okres ostatniego dziesięciolecia wywołał przekształcenia w zakresie funkcji rolniczej szczególnie w centralnej i wschodniej Polsce, podczas gdy w części zachodniej i południowej wzrosła rola funkcji pozarolniczych. Największy rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej miał miejsce w strefach podmiejskich i dotyczył przede wszystkim sektora usług i handlu.

Analiza przeprowadzona w niniejszym artykule pozwoliła zidentyfikować główne społeczne i ekonomiczne czynniki warunkujące pozarolniczą aktywność gospodarczą w województwie świętokrzyskim. Przeprowadzona analiza wykazała, że koncentracja pozarolniczej działalności odznacza się terytorialnym zróżnicowaniem. Badania empiryczne wykazały, że pozarolnicza aktywność w indywidualnych gospodarstwach rolnych wpływa na ich dochodowość oraz sytuację ekonomiczną gmin. Pozarolnicza działalność gospodarcza prowadzona na obszarach wiejskich odgrywa dużą rolę w ich rozwoju ekonomicznym. Jest ona szczególnie istotna dla tych gospodarstw rolnych, które są zlokalizowane na terenach o niekorzystnych warunkach rozwoju.

Słowa kluczowe: działalność pozarolnicza, wielofunkcyjny rozwój, obszary wiejskie

Summary

In the end of the 80s, processes of change to market economy started in Poland. Market methods which have been introduced have turned out particularly difficult in agricultural activity. In those years, Polish agriculture was one of the most backward systems of national economy.

The article is devoted to possibility of development of alternative functions in rural areas of the świętokrzyskie voivodship. The last ten-year period brought a strengthening of the agricultural function especially in central and eastern Poland, while the west and parts of the south witnessed an increase in the significance of non-agricultural functions. The greatest development of non-agricultural economic activity has been observed in city hinterland areas and has first and foremost involved the services sector and trade.

The analysis which was made in this article was designed to identify the main social and economic factors stimulating non-agricultural economic activities in the świętokrzyskie voivodship. The analysis has indicated that the concentration of non-agricultural activities depends on the size of the spatial system. Empirical research showed that non-agricultural activity in private farming influences the profitability of private farming and the income situation of communes. Non-agricultural activities carried out in rural areas are thought to be indispensable for their economic development. They are especially important to those farms that are situated in areas with unfavourable farming conditions.

Key words: non-agricultural activity, multifunctional development, rural areas

WPROWADZENIE

Pozarolnicza aktywność gospodarstw rolnych ma szczególne znaczenie dla wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Wiąże się ona z jednej strony ze spadkiem liczby osób pracujących w rolnictwie, a z drugiej strony ze wzmacnianiem roli pozarolniczych działów gospodarki na obszarach wiejskich. Jak zauważył między innymi Kłodziński [2001] w warunkach wysokiej stopy bezrobocia, odpływu migracyjnego oraz postępującego procesu starzenia się ludności rolniczej, podniesienie rangi pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich w coraz większym stopniu uzależnione jest od rozwoju pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich wymaga między innymi rozpoznania uwarunkowań i kierunków pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych. Tak ukierunkowaną analizę przeprowadzono dla obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Za podstawowe jednostki badawcze przyjęto gminy, które ujęto w układzie 13 powiatów w 2002 r. (według Powszechnego Spisu Rolnego).

Celem niniejszego opracowania jest określenie (przyrodniczych i społeczno-ekonomicznych) uwarunkowań rozwoju rolnictwa w aspekcie podejmowania pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego.

Dla potrzeb niniejszego opracowania przyjęto za Kołodziejczyk [2004] definicję pozarolniczej działalności gospodarczej rozpatrywanej w kontekście indywidualnego gospodarstwa rolnego, jako wykorzystanie zasobów (kapitałowych, siły roboczej, gruntów), którymi dysponuje gospodarstwo rolne, do prowadzenia dodatkowej działalności bezpośrednio niezwiązanej z rolnictwem. Według Kołodziejczyk [2002] ma ona istotne znaczenie w przypadku pogarszającej się sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych, ponieważ pozwala na uzyskanie dodatkowych dochodów i zasilanie kapitałowe gospodarstwa. Bański [2006] uważa, że podstawowym warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest wzrost ich różnorodności poprzez wzbogacanie struktury funkcji społeczno-gospodarczych. Niezbędny jest rozwój innych, niż rolnictwo, funkcji gospodarczych. Mogą to być między innymi usługi, turystyka, mieszkalnictwo, leśnictwo, czy przemysł. „Wielofunkcyjność obszarów wiejskich” stała się według Bańskiego [2006] naczelnym postulatem w planach zagospodarowania przestrzennego, strategiach rozwoju, studiach i ekspertyzach dotyczących wsi.

DETERMINANTY ZRÓŻNICOWANIA PRZESTRZENNEGO POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARSTW ROLNYCH

Pozarolnicza działalność gospodarstw rolnych jest zjawiskiem pozytywnym, odzwierciedlającym proces adaptacji gospodarstw rolnych do warunków gospodarki rynkowej. Wydzielenie i ocena czynników determinujących jej przestrzenne zróżnicowanie jest ważnym zagadnieniem badawczym istotnym z punktu widzenia określenia skali i struktury tej działalności.

Istniejąca struktura przestrzenna rolnictwa ma zasadniczy wpływ na rozwój działalności pozarolniczej, której podejmują się gospodarstwa rolne. Dotychczasowy rozwój gospodarczy i warunki przyrodnicze sprawiły, że rolnictwo jest podstawowym sektorem gospodarczym na przeważającej części obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Rolnictwo na badanym obszarze ukształtowało się pod dużym wpływem warunków agroekologicznych. Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się występowaniem zróżnicowanych warunków przyrodniczych rozwoju rolnictwa. Wynika to ze znacznej zmienności poszczególnych elementów środowiska geograficznego, zwłaszcza potencjału produkcyjnego gleb, ukształtowania terenu, warunków wodnych i klimatycznych [Nowak, Jadczyzyn 2004]. Celem syntetycznego ujęcia warunków środowiska przyrodniczego dla potrzeb rolnictwa stosowana jest opracowana przez Instytut Uprawy i Nawożenia Gleb w Puławach metoda waloryzacji jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Opracowany przez IUNG wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej wyraża zależność rolnictwa od warunków przyrodniczych tj. określa ich wpływ na rolnictwo. W polskim rolnictwie zależność ta jest bardzo istotna, w krajach Unii Europejskiej schodzi ona na drugi plan, co jest wynikiem postępu technologicznego i biologicznego [Bański 2001].

Średnia wartość wjrpp dla województwa świętokrzyskiego wynosi 68 pkt, co oznacza średniokorzystne warunki dla produkcji rolnej [Kwiecień 1980].

Najkorzystniejsze warunki przyrodnicze dla rozwoju rolnictwa posiadają obszary położone w Niece Nidziańskiej i tereny lessowe Wyżyny Sandomierskiej (wjrpp wynosi powyżej 75 pkt), natomiast najslabsze w regionie świętokrzyskim i północnej części województwa (wjrpp wynosi 45-55 pkt), pozostałe części województwa to tereny o średniokorzystnych warunkach przyrodniczych rozwoju rolnictwa (wjrpp wynosi 55-75 pkt).

Najwyższą ocenę punktową otrzymały gminy: Wojciechowice (104,3 pkt), Lipnik (103,5 pkt), Obrazów (103,2 pkt), Sandomierz (102 pkt), Czarnocin (101,7 pkt), Dwikozy (101,5 pkt). Są to gminy o znacznych rezerwach produkcji rolniczej, w tym także sposobami ekologicznymi i wszechstronnym profilem specjalizacji. Na wysoką wartość współczynnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej wpłynęły przede wszystkim bardzo dobra przydatność gleb, agroklimatu i warunków wodnych, w mniejszym zaś stopniu rzeźba terenu.

Najniższe wartości wjrpp (poniżej 50 pkt) zanotowano w gminach: Bliżyn (45,1 pkt), Daleszyce (45,4 pkt), Stąporków (45,5 pkt), Starachowice (45,7 pkt), Krasocin (45,7 pkt), Skarżysko-Kamienna (45,8 pkt), Chęciny (45,9 pkt), Fałków (47,7 pkt), Morawica (48,5 pkt), Piekoszów (48,6 pkt), Mniów (48,7 pkt) oraz Łopuszno (49,7 pkt). Przestrenny układ warunków przyrodniczych ma pośredni wpływ na wyznaczenie obszarów predysponowanych do rozwoju działalności pozarolniczej. Wiązą się one, bowiem ze sposobem i stopniem wykorzystania tych warunków przez człowieka.

Cechą charakterystyczną województwa świętokrzyskiego jest różna rola rolnictwa w poszczególnych jego częściach. Funkcja rolnicza dominuje na obszarach wiejskich w południowej i wschodniej części obszaru badań. Średnia gęstość zaludnienia gmin tych obszarów (bez miast wydzielonych) wynosi 58 osób na 1 km² i jest niższa od średniej gęstości zaludnienia dla całego województwa (67 osób na 1 km²). Funkcja rolnicza w północnej części województwa świętokrzyskiego nie odgrywa tak istotnej roli jak na wschodzie i południu. Średnia gęstość zaludnienia obszarów wiejskich w tej części województwa wynosi 82 osoby na 1 km².

Udział ludności rolniczej jest ważną cechą określającą warunki społeczno-ekonomiczne panujące na danym obszarze. Udział ludności rolniczej w ogólnej liczbie ludności badanego obszaru wykazuje duże zróżnicowanie przestrzenne. Najwyższy (powyżej 77%) występował w 2002 roku w gminach południowych (Bejsce, Czarnocin, Złota, Michałów, Wiślica, Nowy Korczyn, Solec-Zdrój, Stopnica, Pacanów) i południowo-wschodnich (Osiek, Łoniów, Koprzywnica, Samborzec, Obrazów, Wilczyce, Klimontów, Lipnik, Bogoria, Iwaniska). Są to gminy o typowo rolniczym charakterze z największym udziałem użytków rolnych w ogólnej powierzchni. Najmniejszy, zaś udział ludności rolniczej (poniżej 40%) odnotowano w czterech gminach tj. Sitkówka-Nowiny (29%), Końskie

(33%), Suchedniów (38%) i Jędrzejów (40%). Gminy te charakteryzuje jednocześnie duża gęstość ludności rolniczej przypadającej na 100 ha UR, co wiąże się z dużym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych.

Ważną cechą ze względu na społeczne warunki rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich jest bezrobocie ludności.

W końcu grudnia 2002 roku w województwie świętokrzyskim zarejestrowanych było 71,310 osób bezrobotnych zamieszkałych na wsi, tj. 54,3% (w kraju 41,7%). W porównaniu do końca 2001 r. nastąpił spadek liczby bezrobotnych o 156 osób.

Województwo świętokrzyskie pod względem udziału bezrobotnych zamieszkałych na wsi zajmuje trzecie miejsce w kraju (po: podkarpackim – 63,1% i małopolskim – 54,4%).

Istotną wydaje się prawidłowość, którą można zaobserwować w województwie świętokrzyskim. W rejonach o najniższych udziałach zatrudnienia w rolnictwie wśród ogółu pracujących, bezrobocie przybrało największe rozmiary. Czyli najmniejsza stopa bezrobocia występuje tam, gdzie największy jest wskaźnik zatrudnionych w rolnictwie. Chodzi tu rzecz jasna o bezrobocie rejestrowane, wynikające ze zwolnień z zakładów pracy. Na obszarach rolniczych występuje zaś zjawisko bezrobocia „ukrytego”, nie wykazywanego przez statystyki.

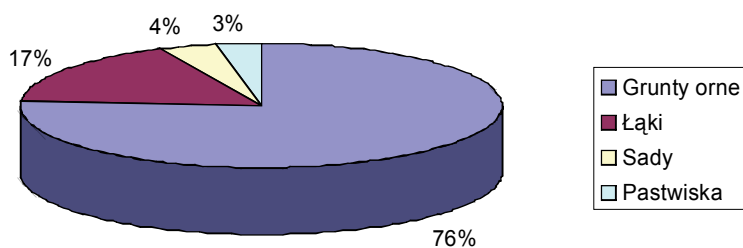
Najniższą stopę bezrobocia w 2002 roku odnotowano w rolniczej części południowej (poniżej 10%), najwyższą zaś w części północnej, czyli na terenach od półwiecza najbardziej uprzemysłowionych (powyżej 30%). Najniższe wartości stopy bezrobocia (poniżej 10%) odnotowano w gminach: Michałów, Bejsce, Opatowiec, Czarnocin, Złota, Wiślica, Nowy Korczyn, Solec-Zdrój, Pacanów, Stopnica, Tuczępy, Gnojno. Najwyższe zaś (powyżej 30%) w gminach: Końskie, Stąporków, Bliżyn, Suchedniów, Łączna, Wąchock, Brody, Kunów i Ćmielów.

Przyczyny, dla których bezrobocie w niektórych rejonach rosło, a w innych ulegało zatrzymaniu i zaczęło spadać, są na ogół bardzo złożone i niejednoznaczne. Analiza zmian bezrobocia w poszczególnych gminach pozwala stwierdzić, iż największe spadki liczby bezrobotnych wystąpiły na obszarach typowo rolniczych, natomiast niewielkie wzrosty bezrobocia wciąż notuje się w rejonach przemysłowych [Pałka 2004].

Przemiany polityczne w Polsce po 1989 roku zapoczątkowały przekształcenia własnościowe w rolnictwie [Jędrzycka 1998]. Proces przekształceń systemowych w Polsce polegał na przechodzeniu od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej [Duś 1997]. W ramach tworzonego w tym czasie systemu prawnego zostało konstytucyjnie umocnione prawo własności, zniesiono ograniczenia w obrocie nieruchomościami rolnymi oraz wprowadzono odrębną własność nieruchomości nabywanych przez państwowe osoby prawne. Ważną cechą z punktu widzenia działalności pozarolniczej jest struktura wielkościowa

gospodarstw rolnych. Stopień rozdrobnienia gospodarstw rolnych jest największy w gminach leżących w pobliżu ośrodków miejskich, w tym szczególnie w gminach: Zagnańsk, Suchedniów, Łączna, czy Brody, w których gospodarstwa o powierzchni poniżej 5 ha stanowią powyżej 90% ogólnej liczby gospodarstw, zajmując większość powierzchni użytków rolnych. Najmniejszy stopień rozdrobnienia występuje w gminach znacznie oddalonych od ośrodków miejskich, typowo rolniczych w części południowej i wschodniej województwa świętokrzyskiego.

Strukturę użytkowania ziemi w województwie świętokrzyskim charakteryzował wysoki udział użytków rolnych, które w 2002 roku stanowiły 64% ogólnej powierzchni województwa. W strukturze użytków rolnych dominują grunty orne (76%), niewielki jest udział użytków zielonych (20%) oraz sadów (4%) (rys. 1).

Rysunek 1. Struktura użytków rolnych w województwie świętokrzyskim w 2002 roku
Figure 1. The structure of agricultural lands in the świętokrzyskie voivodship in 2002

Województwo świętokrzyskie pod względem rolniczego zagospodarowania ziemi można podzielić na trzy części. Pierwsza z nich to część północna o najniższym udziale użytków rolnych w ogólnej powierzchni. Jest to obszar odznaczający się dużą lesistością i mało urodzajnymi glebami. Drugi obszar obejmuje gminy środkowej części województwa. Udział użytków rolnych zwiększa się od Gór Świętokrzyskich w kierunku południowym. Trzeci obszar tworzą gminy południowe i wschodnie województwa. Regiony te odznaczają się niską lesistością, najlepszymi glebami oraz korzystnymi dla rolnictwa warunkami wodnymi i agroklimatycznymi.

Nadrzędnym pojęciem syntetycznym obejmującym całość istotnych cech rolnictwa jest typ rolnictwa. Reprezentuje on rolnictwo podobne pod względem charakteryzujących go cech diagnostycznych.

Typy rolnictwa są syntezą cech wewnętrznych, charakteryzujących rolnictwo jako złożony kompleks produkcyjny, kształtowany w określonych warunkach środowiska przez procesy społeczno-ekonomiczne. W województwie

świętokrzyskim w południowej i wschodniej części przeważało rolnictwo rynkowe, produktywne, towarowe i mieszane, czyli występowała tu wysoka towarowość, produkcja zarówno roślinna, jak i zwierzęca przeznaczona przede wszystkim na sprzedaż. Spowodowane było to sprzyjającymi warunkami przyrodniczymi. Występował tu również wysoki udział gospodarstw dużych powierzchniowo. Ten typ rolnictwa nie sprzyja podejmowaniu działalności pozarolniczej. W części południowo-wschodniej, południowo-zachodniej oraz północno-wschodniej przeważało rolnictwo tradycyjne, średnioproduktywne, półtowarowe i rynkowe. Występowały tam mniejsze powierzchniowo rodzinne gospodarstwa rolne, przez co ich towarowość była mniejsza. Ten typ rolnictwa bardziej sprzyja podejmowaniu działalności pozarolniczej.

Część środkowa i północno-zachodnia województwa świętokrzyskiego to obszar o rolnictwie tradycyjnym, drobnoskalowym, półtowarowym o przewadze produkcji zwierzęcej. Przeważały na tym obszarze gospodarstwa poniżej 5 ha. Region ten charakteryzował się mało sprzyjającymi warunkami dla rozwoju rolnictwa i dlatego są to tereny sprzyjające podejmowaniu działalności pozarolniczej.

Obszary wiejskie województwa świętokrzyskiego są gospodarczo zapóźnione, rolnictwo w większości funkcjonuje tradycyjnie, a inne formy aktywności są w stadium mało zaawansowanym [Koziej, Bednarski 2001]. Według opinii Kozieja i Bednarskiego [2001] duża część gospodarstw rolnych na terenie województwa świętokrzyskiego powinna starać się o pozyskiwanie dodatkowych dochodów z działalności pozarolniczej, której rodzaj uzależniony jest od warunków lokalnych.

Według opinii Pietrzaka i Senczyszyna [2003] rozwijanie działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich daje duże możliwości wyjścia z kryzysu i głębszej zapaści produkcyjno-ekonomicznej gospodarstw rolnych.

Obserwacja przeprowadzona w terenie oraz przegląd literatury dostarczają wiele przykładów pozwalających na sformułowanie dość oczywistego wniosku, że na poszczególnych obszarach istnieją zróżnicowane warunki społeczne i ekonomiczne do rozwoju działalności pozarolniczej.

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę wyznaczenia rejonów predysponowanych do rozwoju działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Cechy struktury przestrzennej rolnictwa na danym terenie mogą mieć negatywny, bądź pozytywny wpływ na rozwój pozarolniczej działalności gospodarczej [Pałka 2004].

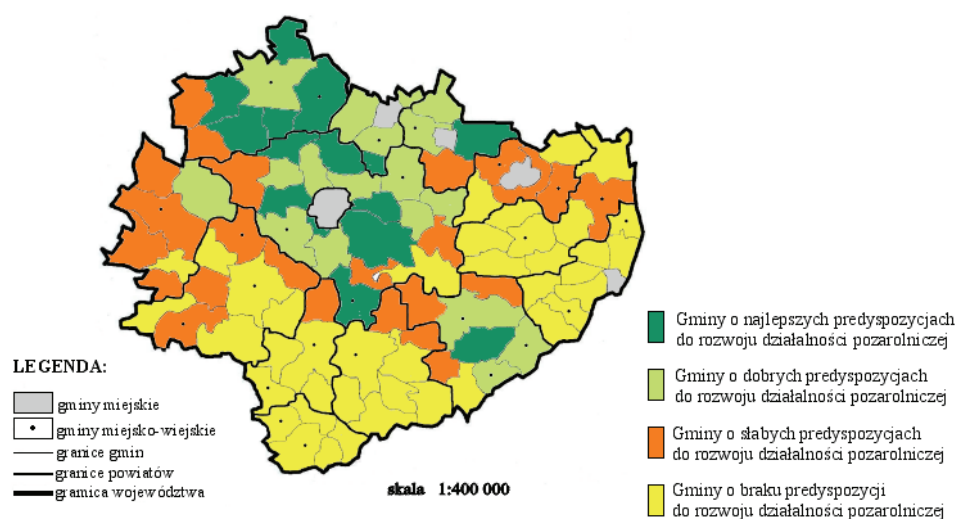
W celu wyznaczenia obszarów w najwyższym stopniu predysponowanych do rozwoju działalności pozarolniczej wybrano cztery cechy. Są to:

1. Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej;
2. Stopa bezrobocia;
3. Procentowy udział gospodarstw rolnych o powierzchni 1–5 ha w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych;
4. Typ rolnictwa.

W celu stwierdzenia, w jaki sposób cechy te wpływają na rozwój pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych, przeanalizowano ich wartości w gminach, w których działalność ta już się rozwinęła oraz przyjęto modelowy rozkład ich wartości. Na tej podstawie przyjęto optymalne wartości mierzalnych cech:

1. Wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej (poniżej 65 pkt.);
2. Stopa bezrobocia (powyżej 20%);
3. Procentowy udział gospodarstw rolnych o powierzchni 1–5 ha w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych (powyżej 54%);
4. Określony typ rolnictwa tj. rolnictwo tradycyjne, półtowarowe, średnio-produktywne.

Opierając się na założeniu, że gminy, w których występują podobne wartości cech do tych z grupy porównawczej, posiadają największe predyspozycje do rozwoju działalności pozarolniczej, dokonano delimitacji takich rejonów (rysunek 2).

Rysunek 2. Rejony o różnych predyspozycjach do rozwoju działalności pozarolniczej w województwie świętokrzyskim

Figure 2. The regions with different possibilities of non-agricultural activity development in rural areas of the świętokrzyskie voivodship

Z przeprowadzonych badań wynika, że do rozwoju działalności pozarolniczej najbardziej przydatne warunki występują w gminach, gdzie wszystkie cztery cechy występują w wartościach przyjętych, jak w grupie porównawczej. Zlokalizowane są one w części środkowej województwa i są to gminy: Chmielnik, Daleszyce, Górnio, Sitkówka-Nowiny, Piekoszów, Łączna, Zagnańsk, Mniów), w części północnej i północno-zachodniej (gminy: Brody, Stąporków, Smyków,

Radoszyce, Ruda Maleniecka, Gowarczów) oraz w południowo-wschodniej (gmina Rytwiany). Gminy te charakteryzują się wysoką stopą bezrobocia (powyżej 20%), dużym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych, gdyż dominują w nich gospodarstwa małe o powierzchni 1–5 ha. Natomiast występująca w nich niska jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej ogranicza możliwości produkcji rolniczej. Mimo tego cena ziemi na tych obszarach ciągle wzrasta, podobnie zresztą jak na wszystkich obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Jest to wynik rosnącego w Polsce zainteresowania wśród mieszkańców większych miast budową drugich domów [Bański 2001]. Na terenach tych przeważa rolnictwo tradycyjne, które w zasadzie nastawione jest na samozaopatrzenie. Cechuje je również niski stopień towarowości. Wymienione powyżej obszary posiadają, zatem najlepsze w województwie świętokrzyskim predyspozycje do podjęcia i rozwoju działalności pozarolniczej (rys. 2).

Przeprowadzona procedura badawcza pozwoliła również wyznaczyć obszary o dobrych predyspozycjach do rozwoju działalności pozarolniczej. Są to rejon, gdzie rozkład trzech z czterech przyjętych cech odpowiada grupie porównawczej. Wydzielonymi w ten sposób gminami są: w części południowo-wschodniej województwa gminy: Połaniec, Osiek i Staszów, w części środkowej gminy: Morawica, Chęciny, Bieliny, Nowa Słupia, Bodzentyn, Masłów, Miedziana Góra i Strawczyn, w części północnej: Mirzec, Wąchock, Skarżysko-Kościelne, Suchedniów, Bliżyn, Końskie oraz w zachodniej gmina Krasocin (rys. 2).

Kolejną wydzieloną grupę gmin tworzą rejon o słabych predyspozycjach do rozwoju działalności pozarolniczej. W gminach zaliczonych do tych obszarów rozkład dwóch z czterech badanych cech odpowiada grupie porównawczej. Zaliczono do nich gminy Falków, Słupia Konecka, Kluczewsko, Włoszczowa, Secemin, Moskorzew, Sędziszów, Nagłowice, Małogoszcz, Łopuszno w zachodniej części województwa, w części środkowej gminy: Sobków, Kije, Pierzchnica, Gnojno, Szydłów, Łągów, Pawłów, w części północno-wschodniej: Kunów, Bodzechów, Ćmielów, Ożarów (rys. 2).

Pozostałe gminy województwa świętokrzyskiego zaliczono do rejonów charakteryzujących się brakiem predyspozycji do rozwoju działalności pozarolniczej. Na ich obszarze występuje tylko jedna z cech o rozkładzie zbliżonym do tych z grupy porównawczej lub odnotowano ich brak. Są to obszary zlokalizowane w części południowej oraz we wschodniej i północno-wschodniej części województwa świętokrzyskiego (rys. 2).

Niewystępowanie w tych rejonach jednej bądź więcej cech, w odpowiednich przedziałach wartości, nie wyklucza możliwości rozwoju na ich obszarze działalności pozarolniczej w gospodarstwach rolnych, a jedynie stanowi informację o ich mniejszych do tego predyspozycjach.

Podsumowując można stwierdzić, że w województwie świętokrzyskim występują zróżnicowane terytorialnie predyspozycje do rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej (rys. 2). Biorąc pod uwagę powyższe predyspozycje

na obszarach wiejskich można wyróżnić cztery grupy gmin o wyraźnie niejednakowych predyspozycjach (rys. 2).

Województwo świętokrzyskie ze względu na różne predyspozycje do rozwoju działalności pozarolniczej można podzielić na trzy odrębne rejony (rys. 2). Pierwszy rejon to część środkowa i północna województwa. Gminy leżące na tym obszarze charakteryzują się bardzo dobrymi oraz dobrymi predyspozycjami do rozwoju działalności pozarolniczej (rys. 2).

Drugi rejon to część zachodnia województwa oraz gminy sąsiadujące z rejonem pierwszym w części wschodniej. Obszary z tego rejonu posiadają słabe predyspozycje do rozwoju działalności pozarolniczej (rys. 2).

Trzeci rejon charakteryzuje brak predyspozycji do rozwoju działalności pozarolniczej. Obejmuje on część południową oraz północno-wschodnią województwa świętokrzyskiego (rys. 2).

Wyniki przeprowadzonej rejonizacji oznaczają, że na pewnych obszarach województwa świętokrzyskiego istnieją lepsze potencjalne warunki do podejmowania przez gospodarstwa rolne różnych rodzajów pozarolniczej działalności niż na innych. Jednak to, czy i w jakim zakresie taka działalność zostanie podjęta oraz czy utrzyma się na rynku, zależy od wielu różnorodnych czynników przyrodniczych i pozaprzyrodniczych.

PODSUMOWANIE

Analiza działalności pozarolniczej w gminach województwa świętokrzyskiego wskazuje na jej duże zróżnicowanie oraz złożoność struktury pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Istotną rolę pełni tu, bowiem szeroko rozumiany sektor usług, przy dużym udziale handlu, działalności przetwórczej oraz w mniejszym stopniu budownictwa, transportu i agroturystyki.

Wprowadzenie mechanizmów gospodarki rynkowej przyczyniło się do rozwoju nowej kategorii gospodarstw rolnych – jednostek prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą. Jest to zjawisko pozytywne ze względu na stymulowanie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich oraz poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych.

Rozwój funkcji pozarolniczych na terenach wiejskich w znacznym stopniu zależy od możliwości aktywizacji własnego potencjału rozwojowego. Dlatego istnieje oczywista konieczność uruchomienia wszystkich niewykorzystanych możliwości tkwiących w środowiskach lokalnych. Aktywizacja środowisk lokalnych powinna być celem nadrzędnym władz gminnych, które w ocenach pozarolniczej działalności powinny dostrzegać aktywnych inspiratorów miejscowych inicjatyw gospodarczych. Animatorami aktywności gospodarczej są najczęściej niewielkie, rodzinne, bądź jednoosobowe firmy. Natomiast lokalne samorządy preferują przeważnie firmy duże, zatrudniające większą liczbę pracowników, gdy tymczasem to właśnie małe zakłady wywierają dominujący wpływ na lokalny rynek pracy.

W wielu gminach województwa świętokrzyskiego następuje wyraźne różnicowanie funkcji gospodarczych. Powstałe już podmioty gospodarcze stwarzają zapotrzebowanie na różnego rodzaju usługi, kooperacje, wytwórczość itp., tworząc nisze, w które mogą wchodzić kolejne firmy. O tym zjawisku świadczyć może duży udział w strukturze podmiotów gospodarczych działów nieuwzględnianych w spisie rolnym, na które w większości składają się podmioty świadczące różnego rodzaju usługi. Można, zatem przypuszczać, że dalszy rozwój pozarolniczej aktywności na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego będzie wiązał się z zagospodarowywaniem dotychczas pomijanych nisz rynkowych oraz powstawaniem wielu nowych podmiotów gospodarczych.

BIBLIOGRAFIA

- Bański J., 2001, *Polskie rolnictwo na tle rolnictwa Unii Europejskiej – ocena dystansu* [w:] Bański J. (red.), *Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 1, IG i PZ PAN, Warszawa.
- Bański J., 2006, *Geografia polskiej wsi*, PWE, Warszawa.
- Duś E., 1997, *Zmiany społeczno-własnościowe w rolnictwie* [w:] *Przeobrażenia społeczne i ekonomiczne regionu katowickiego w okresie transformacji gospodarczej*, Wydawnictwo UŚ, Katowice.
- Jędrzycka E., 1998, *Intensywność organizacji produkcji roślinnej i kierunki użytkowania gruntów ornych w Polsce w latach 1988-1996*, Wyd. Śląsk, Katowice.
- Kłodziński M., 2001, *Bariery i priorytety w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej*, Postępy Nauk Rolniczych, t. 9.
- Kołodziejczyk D., 2002, *Uwarunkowania społeczno-gospodarcze lokalnego rozwoju gospodarczego*, Studia i Monografie, IER i GŻ, Nr 113, Warszawa.
- Kołodziejczyk D., 2004, *Pozarolnicza działalność gospodarza w indywidualnych gospodarstwach rolnych w skali gmin*, [w:] Pałka E. (red.), *Pozarolnicza działalność gospodarza na obszarach wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 5, IG i PZ PAN, Warszawa.
- Koziej M., Bednarski L., 2001, *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, Zarządzanie w agrobiznesie, Zeszyty Naukowe WSH, z. 3, Kielce.
- Kwiecień L., 1980, *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski – województwo kieleckie*, IUNG, Puławy.
- Niedzielski E., 1998, *Przemiany strukturalne podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich*, [w:] *Agrobiznes w krajach Europy Środkowej w aspekcie integracji z Unią Europejską*, Roczniki Naukowe SERiA, t. 2.
- Nowak E., Jadczyżyn J., 2004, *Zróżnicowanie warunków rozwoju rolnictwa w świetle cech przyrodniczych i ekonomicznych województwa świętokrzyskiego* [w:] *Wybrane problemy rozwoju regionalnego*, Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Pałka E., 2004, *Uwarunkowania i kierunki rozwoju agroturystyki na Kielecczyźnie*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Pietrzak B., Senczyżyn J., 2003, *Przedsiębiorczość rolnicza i pozarolnicza w aspekcie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich* [w:] *Wyzwania stojące przed rolnictwem i wsią u progu XXI wieku*, PNAE Wrocław.

Dr Ewa Pałka
The Institute of Geography
Jan Kochanowski University, Kielce

Recenzent: Prof. dr hab. Janusz Lech Siemiński

